

UDK: 323.1 (497.5=861) »1861«
929 Polit-Desančić, M.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:

Mihailo Polit-Desančić i srpski nacionalizam 1861. godine

Tomislav Markus
Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor analizira političko-ideološku djelatnost istaknutoga srpskog nacionalista Mihaila Polita-Desančića tijekom 1861. godine. U središte istraživanja stavljaju se Politove koncepcije na Hrvatskom saboru od kolovoza do studenoga 1861. Politove koncepcije ne razmatraju se (samo) kao njegove privatne ideje, već u sklopu širih povijesnih procesa vezane uz tadašnji srpski i hrvatski nacionalizam, Habsburšku monarhiju i jugoistočnu Europu.

Na Hrvatskom saboru 1861., kao i na Saboru 1848., srpski su nacionalisti¹ bili zastupljeni u osjetno većem broju nego što je iznosio njihov broj u stanovništvu Hrvatske i Slavonije. To im je omogućilo da na Saboru imaju vrlo značajnu ulogu. Među njima isticao se mladi doktor prava Mihailo Polit-Desančić (1833.–1920.), koji je na Sabor došao vrlo kasno – u kolovozu 1861. – ali je u kratkom vremenu od dva i pol mjeseca, do raspuštanja Sabora polovicom studenoga, održao nekoliko značajnih govora. Njegovi govori nisu značili samo njegov osobni stav nego i mišljenje znatnog dijela srpskih političara u Austriji. Također, Polit je razvijao opsežnu publicističku djelatnost u srpskim, njemačkim i francuskim novinama, gdje je, prije i tijekom svojeg saborskog djelovanja, objašnjavao svoje shvaćanje državno-pravnog (pre)uređenja Habsburške monarhije, nacionalnog pitanja, istočnog pitanja itd. Već početkom 60-tih godina Polit se afirmirao kao jedan od najpoznatijih i najobrazovanijih srpskih nacionalista u Monarhiji. Njegova je djelatnost bila vezana uz tadašnji splet političkih, državnih i pravnih okolnosti, koje treba ukratko objasniti da bi se bolje razumjele Politove koncepcije na Saboru 1861. Također, treba ukratko izložiti Politovo političko i publicističko djelovanje do odlaska na Sabor u Zagreb, jer tamo Polit nije zastupao ništa novo, već ono što je i ranije izlagao političkoj javnosti u Monarhiji i izvan nje, osim prihvaćanja obnove Vojvodine iz Beča.

¹ Izraz »nacionalizam« koristim u neutralnom smislu, tj. kao optiranje za određenu nacionalnu ideju.

Slom sustava unitarne i neustavne Austrije² doveo je i do nestanka njenih privremenih tvorevina. Jedno od njih bilo je Vojvodstvo Srbije i Tamiški Banat, nastalo potkraj 1849., kao želja dvora za što većim slabljenjem Mađarske³ i prividnim nagrađivanjem Srba za odanost caru i Austriji 1848.–1849. Vojvodstvo je bilo carsko područje, neposredno podređeno austrijskom ministarstvu u Beču, Carskim patentom nastalo i njime ukinuto 27. prosinca 1860. Banat i Bačka vraćeni su Mađarskoj, a civilni Srijem (tj. rumski i iločki kotar) Hrvatskoj.

Osnovna težnja dvora, u novim uvjetima, bila je izražena u Listopadskoj diplomu 1860. i Veljačkom patentu 1861., kojima se predviđa Carevinsko vijeće (Reichsrat) kao centralni parlament za cijelu carevinu uz unutrašnju autonomiju povijesnih zemalja. Mađari su, međutim, inzistirali na obnovi zakona 1848., kojima je dotadašnja realna unija Mađarske s Austrijom pretvorena u personalnu uniju, a mađarska vlada preuzela resore vojnih, vanjskih i financijskih poslova. Radi većeg pritiska na mađarski separatizam, car Franz Joseph dopustio je sazivanje srpskoga političkog sabora u Srijemskim Karlovcima 2. travnja 1861. (tzv. Blagoveštenski sabor). Na saboru su prevagu odnijeli pristalice oslonca na Beč, koji su smatrali da s Mađarima nema sporazuma i da Srbi mogu dobiti Vojvodinu samo iz Beča. Polit, koji nije bio na Saboru, izrazio je mišljenje da bi Srbi svoje želje trebali uputiti Ugarskom saboru, a ne austrijskoj vladi, odnosno, ako Mađari odbiju, apelirati na europsko javno mnijenje.⁴ Nakon završetka Blagoveštenskog sabora ustvrdio je da se ovaj upustio u opasan eksperiment, jer se nije obratio Ugarskom saboru, a nema jamstva da će austrijska vlada ispuniti njegove zahtjeve.⁵

Blagoveštenski sabor nije mogao, prema izričitim upozorenjima carskoga komesara Josipa Filipovića, odlučivati o pripadnosti Srijema Hrvatskoj, odnosno Bačke i Banata Mađarskoj.⁶ Stoga je Sabor iznio, u svojim zaključcima, vrlo čudno određene Vojvodine kao autonomne države, čiji se jedan dio (Srijem) nalazi u jednoj (Hrvatskoj), a drugi (Banat i Bačka) u drugoj (Mađarskoj)

² Smatram da se bez argumenata ne mogu prihvatiti uobičajeni nazivi »apsolutizam« i »neoapsolutizam« za sustav, koji je postojao 50-ih godina XIX. stoljeća u Monarhiji. Prema nepostojanju ustava sve bi zemlje, do 1787. (Ustav Sjedinjenih Država), bile apsolutističke, a Velika Britanija bi to bila i danas. Ovi izrazi ne mogu se održati ni s aspekta koncentracije političke moći u centru, jer su i građanske zemlje, a totalitarni sustavi XX. stoljeća pogotovo, ostvarivali višestruko veću koncentraciju moći nego što je u pretežno agrarnoj i nepismenoj Habsburškoj monarhiji bilo moguće.

³ Proces pretvaranja Ugarske u Mađarsku počinje potkraj XVIII. stoljeća i završava se 40-ih godina XIX. stoljeća kada su mađarski službeni jezik i mađarsko državljanstvo obuhvatili cjelokupno stanovništvo bivše Ugarske. Izuzetak je bila Banska Hrvatska (Hrvatska i Slavonija, bez Dalmacije) koja je uspjela održati ograničenu državnu autonomiju, ali u sastavu Mađarske do 1848. i nakon 1867.

⁴ Dr. Polit (Desančić), *Značaj saveza sa Mađarima – Srbski dnevnik*, god. X (29. III. 1861.), br. 26. Datumi su, za srpske novine, po starom kalendaru s razlikom od 12 dana manje od datuma po novom kalendaru. Svi tekstovi se donose u izvornom obliku, bez jezičnih ili pravopisnih intervencija, osim u latiničnom pisanju tekstova na ćirilici.

⁵ Dr. Polit (Desančić), *Naš položaj – Srbski dnevnik*, X., (30. IV. 1861.), 34.

⁶ Jovan Đorđević, *Radnja blagoveštenskog sabora naroda srbskog u Srijemskim Karlovcima*, Novi Sad, 1861., 2, 29.

državi.⁷ Pripadnost Srijema ponovno je postala, kao i 1848.–1849., kamen spoticanja u hrvatsko-srpskim odnosima. Hrvatski političari smatrali su Srijem, po povijesnom i državnom pravu, sastavnim dijelom Trojedne kraljevine,⁸ koji bi se mogao priključiti Vojvodini ako bi se ona priključila Hrvatskoj. Radilo se o obnavljanju zaključaka Hrvatskog sabora 1848. o uvjetnom ustupanju Srijema Srpskoj vojvodini. Srpski političari, nasuprot tome, smatrali su da Srijem, po državnom, povijesnom i prirodnom pravu, pripada Vojvodini, a samo faktično, nakon njezina ukidanja, Trojednoj kraljevini. Srpski su političari povijesno pravo na Srijem izvodili iz privilegija koje su habsburški vladari dali pravoslavnom stanovništvu izbjeglom ispred Osmanlija potkraj XVII. stoljeća. Uvjerenje o srpskom karakteru Srijema po modernom prirodno-nacionalnom pravu temeljili su se na činjenici aposlutne većine pravoslavnog stanovništva u Srijemu. Pri tome su cjelokupno pravoslavno stanovništvo, a često i štokavce-katolike, smatrali Srbima. Srpska državna ideja nastojala je obuhvatiti dio teritorija Trojedne kraljevine – Srijem i dio istočne Slavonije – već 1848. odlukama srpske skupštine u Sremskim Karlovcima od 15. svibnja 1848. godine. No županijska Skupština, kao legalno političko tijelo Srijema, nastojala je 1848.–1849. zadržati, koliko je to bilo moguće pod pritiskom srpskog revolucionarnog pokreta, vjernost Banskome vijeću u Zagrebu. Međutim, Skupština Srijemske županije 1861. sama je nastojala afirmirati srpsku državnu ideju na hrvatskom teritoriju. Time je srpska manjina, u pogledu svojih političkih i teritorijalnih pretenzija unutar Trojedne kraljevine, stekla jedno, doduše lokalno, ali legalno političko tijelo, koje ranije nije imala.

Sva težina srijemskog pitanja u hrvatsko-srpskim odnosima jasno je došla do izražaja u zasjedanjima Skupštine Srijemske županije od travnja do kraja srpnja 1861. Skupština se sastala 16. travnja radi izbora poslanika za Hrvatski sabor, koji je već zasjedao u Zagrebu. Izražavajući žaljenje što je do zasjedanja moralo doći prije završetka Karlovačkog sabora, dopisnik »Srpskog dnevnika« ističe da je dio skupštine bio za biranje poslanika po okruzima, kako se učinilo

⁷ Zaključke Blagoveštenskog sabora donosi *Srpski dnevnik*, X., (16. IV. 1861.), 31, u prilogu.

⁸ Mišljenje većine hrvatskih političara iz tzv. Narodne stranke o Srijemu iznio je Franjo Rački u člancima »*Sriem i Hrvati ili Odgovor 'Vidov danu' od dra Fr. R.*« (*Pozor*, II (12. VI. – 15. VI. 1861./133–136) i »*Još jednom: Sriem i Hrvati ili drugi odgovor 'Vidov danu' od dra Fr. R.*« (*Pozor*, II /30. VII. 1861./, 173). Rački poziva na potrebu ostvarenja hrvatsko-srpske solidarnosti, koja je već, po njemu, prisutna u hrvatskoj politici: »U današnjem političkom i narodnom pokretu hrvatskom po našem mnenju i osvedočenju neima ničeg što bi narodnu svijest Srbaljah vriedjalo. Hrvatska publicistika nastojala je i nastoji, da se sloga medju Hrvati i Srbliji ne samo neporemeti, nego svaki dan više učvrsti. Ona je za Vojvodinom uprav toliko naricala koliko i srbska. Hrvatski sabor uklanja se i najsjetnijem povodu s koga bi se Srbstvo uvredilo.« (*Pozor*, II /12. VI. 1861./, 133). Rački nastoji, kao kvalificirani historičar, detaljnom analizom izvora pokazati stalnu pripadnost Srijema hrvatskom narodu i državi. Srijem, ističe Rački, nikada nije bio posebno državno tijelo nezavisno od Hrvatske (*Pozor*, II /14. VI. 1861./, 135, II /30. VII. 1861./, 173). Time je Rački, kao hrvatski politički ideolog i historičar, ali i pobornik južnoslavenske suradnje, nastojao pokazati da se sloga medju južnoslavenskim narodima ne može graditi na temelju neopravdanih teritorijalnih pretenzija. Na taj je način, ujedno, Rački branio državnu cjelovitost i suverenitet hrvatske države.

i u drugim županijama Trojedne kraljevine. Jovan Živković je predložio, što će biti prihvaćeno, da Srijem pošalje, kao prije 1848., samo dva poslanika iz Skupštine, koji će kolektivno predstavljati Srijem kao posebnu državu (ducatu Syrmienensis), a ne kao hrvatsku županiju. U raspravi je sudjelovao i Mihailo Polit, koji se »saglašavao u načelima sasvim sa predlogom g. Živkovića, samo u načinu po kojim da se poslanici pošalju imao je osobito mnjenje. On je za kolektivno predstavništvo, smao valja tako poslanike poslati, da mogu na saboru hrvatskom primljeni biti. Ako se pošalju samo dvojica iz sredine kongregacije, a ne poslanici birani po srezovima, t. j. kako 'naputak' za svu trojednu kraljevinu iziskuje, to mogu poslanici Srema, kao nezakonito izabrani, na sabor i nepušteni biti. Zato on misli, da bi valjalo poslanike, kojih bi onda na broju 16 bilo, izabrati i budući da je to izvanredni slučaj, njima instrukciju dati, da Srem kolektivno predstavljaju, i protiv toga, da se kao županija hrvatska smatra, protestuju.«⁹ Politov neprihvaćeni prijedlog, koji će tek kasnije prevagnuti, predstavlja kompromis između službenog izbornog zakona, po kojemu poslanici predstavljaju svoje okruge, a ne kolektivno županiju, i težnje dijela srpskih političara da Srijem na svaki način manifestira svoju posebnost kao autonomno državno tijelo. Polit je, vjerojatno, pretpostavljao da je hrvatskim političarima sloga sa Srbima tako bitna, u tadašnjim neriješenim državno-pravnim odnosima unutar Monarhije, da neće praviti pitanje na Saboru o kolektivnom zastupanju Srijemske županije. Međutim, Hrvatski je sabor zahtijevao da Srijemska županija poštuje izborni zakon pa su se poslanici Jovan Živković i Henrik Khun morali vratiti neverificiranih mandata. Skupština Srijemske županije sastala se ponovno 14. svibnja 1861., a Polit je, u svojem govoru, istaknuo da je pobornik saveza s Ugarskom i Madarima, ali da Srijem može biti predstavljen samo na Hrvatskom saboru, dodajući:

»S tim što bi Srem u velikom broju svoje poslanike u Zagreb poslao, to bi zdravo podpomogao onu partiju hrvatskog sabora, koja želi tešnji savez sa Ugarskom, i koja potom ne želi u rajhsrat poslanike šiljati. Najglavniji uzrok pak, što valja veći broj poslanika izabrati, taj je, što će sada granica na hrvatskom saboru predstavljena biti. Svaki sremški poslanik bi bio kod graničara tako reći emisat za srbske interese... Naposljedku valja pomisliti na posledice, ako se poslanici nebi u Zagreb šiljali. Ovo bi ogorčenje kod Hrvata prouzrokovalo, i ona dva poslanika morali bi se vratiti, tako da Srem nit bi u Zagrebu, nit bi u Pešti predstavljen bio, mogli bi dakle zaključenja o njemu doneti 'de nobis sine nobis'.«

Politovi razlozi nisu uspjeli uvjeriti većinu skupštinaru – 92 su bila za stari način izbora, a 77 za novi – pa su u Zagreb krenula samo dva poslanika.¹⁰

Inzistirajući na cjelovitosti hrvatske države, u kojoj Srijem ne može imati nikakvu državno-političku posebnost,¹¹ Hrvatski je sabor ponovno tražio izbor

⁹ *Srbski dnevnik*, X (9. IV. 1861.), 29. U Politovu govoru primjetna je kontradikcija, jer smatra da je Srijem samo faktično vezan uz Trojednicu, a istodobno napominje da je izbor dva poslanika iz županijske Skupštine nezakonit.

¹⁰ *Srbski dnevnik*, X (7. V. 1861.), 36.

¹¹ Usp. izvještaj dopisnika novosadskog lista iz Zagreba o saborskom reagiranju na prvi slučaj (u travnju) protuzakonitog ponašanja skupštine Srijemske županije. Dopisnik javlja da je na 9. sjednici Hrvatskog sabora 29. travnja (p. n.) jednoglasno prihvaćen prijedlog verifikacijskog odbora »da je Srem celokupni i sastavni deo trojedne kraljevine, i

po novom zakonu. Skupština županije sastala se treći put 16. i 17. srpnja 1861. U svojem govoru 16. srpnja Polit je prihvatio prijedlog Svetozara Miletića da treba poslati 15, a ne 2 poslanika, koji bi kolektivno predstavljali Srijem, jer Srijem, kao dio Srpske vojvodine, nema prema Trojednoj kraljevini isti status kao ostale županije. Kao razloge za slanje 15 poslanika Polit je ponovio mogućnost većeg utjecaja na Hrvatskom saboru i izbjegavanje donošenja zaključaka o Srijemu bez njegovih zastupnika, te dodao:

»Najglavnije pak, zašto nam poslanike šiljati valja, jeste, što mi Srbi u ovaj mah nigde nemamo središta, gde bi svoje želje iskazali; samo na saboru u Zagrebu veliki je deo našega naroda predstavljen,¹² koji bi zacelo, kad bi vidio, da ne pojedini no toliki poslanici sremski tešnji savez s Ugarskom brane, njima pristupio.«¹³

Idućeg dana, 17. srpnja, Miletićev prijedlog prošao je vrlo tijesno, jer je 143 glasova bilo za 15 poslanika, a 132 za 2 poslanika.¹⁴ Tako se i Mihailo Polit-Desančić, izabran u iriškome kotaru, mogao uputiti na Sabor u Zagrebu.

U pitanju Srijema došlo je 1861., kao i 1848., do načelnog sukoba hrvatske i srpske državno-političke ideje u kojoj je teritorijalno pitanje imalo presudnu ulogu. Hrvatski političari, bez obzira na to jesu li na Saboru bili za uvjetne ili bezuvjetne pregovore s Mađarima, smatrali su, s pravom, da je Trojedna kraljevina, po svojoj primarnoj nacionalnoj oznaci, hrvatska država u kojoj može postojati samo jedna državna ideja i samo jedno državno pravo – hrvatsko. S druge strane, srpski nacionalisti, tijekom XIX. stoljeća i sve do 1918., pokušavaju ostvariti političko-državni individualitet srpskog naroda u Habsburškoj monarhiji. Jedan put za ostvarenje takve ideje bio je pokušaj stvaranja Vojvodine na prostoru Srijema, Bačke i Banata kao srpske autonomne države, a drugi je bio pokušaj definiranja Trojedne kraljevine kao hrvatsko-srpske države. Srpski su nacionalisti smatrali da u Trojednici, uz hrvatski narod postoji i srpski narod, koji treba biti potpuno ravnopravan s hrvatskim narodom. To je kon-

akoprem svako mora da štuje autonomnu vlast municipija, koja su najjače branište naše ustavne slobode, to se opet ne more dopustiti, da se ikoja županija otme obćemu zakonu; za to se pozivlje županija sremska, da za četrnaest dana obavi izbore po kotari, kao što je propisano izbornim zakonom; a dotle se prihvaćaju dvojica njezini dosadašnji poslanika.« (*Srbski dnevnik*, X (30. IV. 1861.), 34. Razumljivo je da se drugačijim razlozima nije Sabor mogao rukovoditi kada je drugi put zahtijevao poštovanje zakona od strane Srijemske županije.

¹² Kod ovakvih tvrdnji ne treba zaboraviti da Polit, kao i velika većina tadašnjih srpskih nacionalista, prihvaća jezične koncepcije Vuka Stefanovića-Karadžića po kojima su svi štokavci – Srbi. Upravo su na tome srpski nacionalisti temeljili svoje tvrdnje, od Sabora 1861., da su Srbi u Trojednoj kraljevini nacija, a ne nacionalna manjina.

¹³ *Srbski dnevnik*, X (14. VII. 1861.), 61.

¹⁴ *Srbski dnevnik*, X (16. VII. 1861.), 62. Isti dopisnik nalazi u Srijemu »hrvatsku partiju«, koja u svemu sluša Zagreb, »mađarsku partiju«, koja ide za Peštom, a postoji i »treća stranka, koja u svezi s trojednom kraljevinom potporu za narodnost srbsku, a u svezi sa Ugarskom potporu ustavnog političkog života nalazi, i kojoj zaključenja narodnog kongresa srbskog za merilo pri rešavanju svijju pitanja u Sremu službe, bila je za to, da se istina 15 poslanika pošalju, ali kolektivno, t.j. da ih skupština županijska izabere« (*Srbski dnevnik*, X (9. VII. 1861.), 59. Polit je, očito, po ovoj podjeli, pripadao trećoj »stranci«.

zekventno značilo negiranje hrvatske države i nastojanje da se na hrvatskom prostoru, gdje su Hrvati u izrazitoj većini,¹⁵ afirmira srpska državna ideja. Velika većina uglednih Srba iz Hrvatske, među njima i Mihailo Polit-Desančić, dijelili su ove predrasude srpskog nacionalizma.

Inzistiranja srpskih nacionalista na pripadnosti Srijema Vojvodini bila su potaknuta činjenicom vrlo ozbiljnih nastojanja većine u vladi Antona Schmerlinga (1860.–1865.) da se ispune zahtjevi Blagoveštenskog sabora.¹⁶ Od toga, ipak, nije moglo biti ništa, jer su Srbi, poput Hrvata i Slavena općenito, bili previše slabi faktor da bi mogli imati značajniju ulogu u političkim borbama unutar Monarhije. Pitanje njezina preuređenja rješavali su, uz vanjske okolnosti, dvor, njemački i mađarski nacionalizam, a oni nisu bili suštinski zainteresirani za ispunjavanje želja malih slavenskih nacija.

Politova djelatnost na Hrvatskom saboru 1861.

Slanje srijemskih poslanika po novom izbornom zakonu zadovoljilo je Hrvatski sabor tako da im je verificirao mandate i nije pravio pitanje o odluci županijske Skupštine po kojoj poslanici kolektivno predstavljaju Srijem kao posebnu političku jedinicu. Dolazak srijemskih poslanika u Sabor potencirao je značaj srpskog pitanja, koje je bilo gotovo stalno na dnevnom redu.¹⁷ Nakon oštre rasprave o »srpskom narodu« Sabor je, na Živkovićev prijedlog, u lipnju donio zaključak, nepotvrđen od vladara, da Sabor nije nikada negirao, već uvijek priznavao »da u troj. kraljevini ima i naroda srbskoga...«.¹⁸ Zagrebačka županija podnijela je 21. kolovoza Saboru predstavku radi prihvaćanja zahtjeva Blagoveštenskog sabora, jer »glede Srijema neuništuju onaj uvjet, pod kojim je

¹⁵ Poznato je da su Mađari tradicionalnu Ugarsku pretvorili u Magyarország, a nacionalno neutralni natio hungarica (tj. plemstvo) u magyar nemzet, iako su činili oko trećine stanovništva u Ugarskoj. Izjednačavajući štokavštinu i srpstvo, srpski su nacionalisti identificirali mađarska i hrvatska nastojanja, jer štokavci čine većinu u Hrvatskoj. Činjenica je, međutim, da Hrvati čine, na ukupnom prostoru Trojedne kraljevine, oko 75 posto stanovništva. Identifikaciju mađarske i hrvatske politike, te stanja u Ugarskoj i Trojednoj kraljevini proveo je i karlovački patrijarh Josif Rajačić u protestnom pismu Hrvatskom saboru 13. svibnja 1861. zbog izjave Ivana Kukuljevića o »našem (tj. hrvatskom) narodu« u Granici (*Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861*, II., Zagreb, 1962., str. 246-dok. br. 137; dalje: *Spisi*). Rajačićevo pismo otvorilo je raspravu o srpskom pitanju na Hrvatskom saboru 1861.

¹⁶ O tome vrlo informativno piše Mita Kostić, *Većanja u bečkoj vladi o postulatima Blagoveštenskog sabora za obnovom srpske Vojvodine*, u: *Istorijski časopis*, XII.–XIII./1961.–1962., Beograd, 1963., 239–270.

¹⁷ Rad Branke Pribić, *Srpsko pitanje pred Hrvatskim saborom godine 1861*, u: *Časopis za suvremenu povijest* I, Zagreb, 1980., 75–96, donosi više korisnih informacija, ali bez provjeravanja zaključaka i analize širih političkih okolnosti u Monarhiji.

¹⁸ *Spisi*, I., 34/čl. XXXI. Radi se o kompromisu, koji načelno nije značio odstupanje od hrvatske državne ideje. Kompromis je još jače došao do izražaja 1867. kada je Sabor donio konradikatoran zaključak o srpskom narodu u Trojednoj kraljevini kao »istovjetnom i ravnopravnom« s hrvatskim narodom (*Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1865/7.*, Zagreb 1867., 708; dalje: *Dnevnik 1865/7.*).

jedino Vojvodini pridružen...»¹⁹ tj. da Vojvodina stupi u savez s Hrvatskom, čime bi se izbjeglo negiranje teritorijalne cjelovitosti Hrvatske. Predstavka Virovitičke županije 2. rujna da Sabor podrži zahtjeve Blagoveštenskog sabora²⁰ otvorila je dugu raspravu o vojvodanskom pitanju, koja se neće završiti do njegova raspuštanja.

Znatan dio hrvatskih zastupnika formalno je podržavao srpske želje, ali nije želio da ih Sabor podrži kod vladara, jer se time zaobilazi ustavni princip, omogućava se odlučivanje neustavnim carskim patentima i svjesno se zaobilazi Ugarski sabor, koji je direktno zainteresiran za ovo pitanje. Određenu ulogu imao je i strah pred mogućim negiranjem teritorijalnog integriteta Trojedne kraljevine ako Srijem pripadne Vojvodini, a ona ne stupi u savez s Hrvatskom. Odluka o takvom savezu nije mogla biti donesena na Blagoveštenskom saboru zbog ranije carske odluke o priključenju Srijema Hrvatskoj, a Bačke i Banata Mađarskoj. Nezadovoljan tijekom rasprave o vojvodanskom pitanju, Polit je smatrao da je Hrvatima u interesu ispunjavanje srpskih želja:

»Ja mislim u interesu narodne solidarnosti kod Hrvatah i Srbaljah, da se mora ov sabor obzirati na zaključke srpskog kongressa. On je izrekao, da će Srijem sačinjavati stranu srpske vojvodine. Ja mislim, da se time sveza za Hrvati neće prekinuti; nego ov sabor nemože ignorirati odnošenje, koje je glede Srijema izrečeno spram trojedne kraljevine. Zato mislim, da vis. sabor za ovaj slučaj, ako se ustroji Vojvodina, izreče: da županiji srijemskoj u tom slučaju pripada pravo odlučiti, kako je u zaključenjima karlovačkog sabora glede ustrojenja vojvodine, odnosno odstupa Srijema izrečeno.«²¹

Polit, dakle, smatra da bi Sabor Trojedne kraljevine trebao Srbima u Srijemu priznati pravo na samoopredjeljenje. Za njega, kao i za druge srpske nacionaliste, nije bilo upitno postojanje srpskog naroda u Trojednici, već hrvatsko priznanje njihove političke individualnosti i zasebne državne ideje.

Na Hrvatskom saboru 1861. srpsko pitanje bilo je značajno, ali i povezano sa, za hrvatske političare, još značajnijim pitanjem – državno-pravnim položajem Hrvatske u Monarhiji i njezinim odnosom prema Austriji i Mađarskoj. Bez obzira na teška iskustva s Mađarima, hrvatski nacionalisti željeli su obnavljanje realne unije s Ugarskom (ne: Mađarskom) na ravnopravnoj osnovi, bilo tako da Ugarska prije pregovora prizna samostalnost i teritorijalnu cjelovitost Kraljevine Hrvatske,²² bilo tako da se pregovara bez postavljanja prethodnih uvjeta.²³ Saborski odbor izradio je 5. kolovoza osnovu adrese vladaru, kojom ga

¹⁹ *Spisi*, III., 129–130/291.

²⁰ Isto, 188–189/336.

²¹ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držano u glavnom gradu Zagrebu god. 1861*, Zagreb, 1862., 693, (dalje: *Dnevnik 1861.*). To je prvi Politov govor, izrečen na 67. sjednici 24. kolovoza.

²² To je bilo mišljenje većine hrvatskih nacionalista na Saboru, izraženo čl. XLII. (*Spisi*, I., 41–43), koji je kralj potvrdio, jer je naglašavao samostalnost Hrvatske prema Mađarskoj.

²³ Radi se o prijedlogu poslanika grada Zagreba od 14. lipnja 1861. Ovaj prijedlog u osnovi se ne razlikuje od prihvaćenog prijedloga osrednjeg odbora, pošto samostalnost i cjelovitost Hrvatske podrazumijeva implicitno, jer to neminovno proizlazi iz ideje pregovora o uspostavi novog saveza između Hrvatske i Ugarske (ne: Mađarske) kao dviju

obavještava da neće poslati zastupnike u bečko Carevinsko vijeće, jer se radi o oktroiranom parlamentu i jer Trojedna kraljevina nije nikada bila u realnoj, već samo u personalnoj uniji s austrijskim pokrajinama.²⁴ Međutim, za razliku od Mađara, koji su odbijali bilo kakav parlament za cijelu carevinu, hrvatski su političari iz tzv. Narodne stranke obnovili, nakon 1860., svoje zahtjeve iz 1848.–1849. za preuređenjem Monarhije u savez ravnopravnih nacija i nacionalnih država. Oni nisu odbijali Carevinsko vijeće kao takvo (poput Mađara), već njemačko i oktroirano Carevinsko vijeće. Stoga se u saborskoj osnovi adrese vladaru, iz kolovoza 1861., koju je sastavio Franjo Rački, govori o »federaciji« kao sredstvu ostvarenja nacionalne ravnopravnosti u carevini.²⁵ Povodom rasprave o prihvaćanju adrese odbora ili Račkog, Polit je na 86. sjednici 17. rujna ustvrdio da je osnova Račkog bolja u formi, ali odborova je bolja »u vatri i muževnosti« uz obrazloženje:

»Zato se izjavljam za adresu odbora, i to najviše s toga razloga, što je u njoj jasno izražen odnošaj trojedne kraljevine naprama cjelokupnoj monarkiji, da mi naime š njome stojimo samo u odnošaju personalne unije. A ovo u adresi g. Račkog izrikom nije kazano, nego on to samo nagoviešta. Naprotiv nemogu se slagati s osnovom g. Račkog, gdje on govori o federaciji.«²⁶

Na Saboru 1861. nijedan hrvatski političar nije se zalagao za personalnu uniju Hrvatske i Ugarske prema Austriji. Ponekad se može čuti tvrdnja da su se za takvu koncepciju zalagali Eugen Kvaternik i Ante Starčević, ali Kvaternikov prijedlog, koji je Starčević podržao, priznaje vojne, financijske, vanjske i trgovačke poslove kao zajedničke za cijelu carevinu.²⁷ Hrvatski nacionalisti nisu mogli podržavati ideju personalne unije, jer su priznavali zajedničke poslove preko preuređenja Monarhije u srednjoeuropski savez ravnopravnih država i nacija. Isticanje personalne unije Hrvatske prema austrijskim zemljama, u saborskim dokumentima, proizlazilo je iz straha od obnove Bachova sustava i odbijanja da se hrvatski poslanici pošalju u oktroirano i centralizirano Carevinsko vijeće s njemačkom prevagom. U srpskoj politici, međutim, postojala je nakon 1860., značajna polarizacija, jer većina srpskih političara nije računala na preuređenje cijele Monarhije, već samo njezinog istočnog dijela, tj. Ugarske.

Među takve srpske nacionaliste spadao je i Mihailo Polit, koji je smatrao da se Srbi moraju sporazumjeti s Mađarima po zakonima iz 1848., jer su najviše

posebnih država. Ipak, neinzistiranje na prethodnim uvjetima bilo je dovoljno Politu i njegovim istomišljenicima da podržavaju prijedlog zagrebačkih zastupnika, jer su smatrali da barem omogućavaju pregovore s Mađarima.

²⁴ *Spisi*, III., 112–121. Odbijanje da se pošalju poslanici u Beč izraženo je čl. LII. na 55. sjednici 3. kolovoza (*Spisi*, I., 54).

²⁵ *Spisi*, III., 167–177/322.

²⁶ *Dnevnik 1861.*, 838–839.

²⁷ *Spisi*, II., 169–181/144. Kvaternikov prijedlog ne predviđa postojanje centralnog parlamenta svih austrijskih naroda, čemu se tzv. Narodna stranka nije protivila, već predsjednika Kraljevskog državnog vijeća za Hrvatsku, koji bi u Beču bio posrednik između vladara i Trojedne kraljevine u zajedničkim poslovima.

²⁸ Dr. Polit (Desančić), *Pešta, Beč, Zagreb – Srbski dnevnik*, X (30. VI. 1861.), 55.

stradali od Beča, i to u »svojoj« (tj. Bachovoj) Vojvodini.²⁸ Važan razlog za sporazum s Mađarima bile su realno postojeće simpatije europskoga javnog mnijenja, koje je Mađare doživljavalo kao borce za slobodu protiv bečkog »apsolutizma«. Polit je naglašavao da »ima dva naroda, koji za ovaj par simpatiju čitave Evrope u najvećoj meri imaju, jer se kao pobornici slobode i narodnosti smatraju, a to su Talijani i Mađari. Težnjama ta dva naroda na suprot stati, znači u ovaj par u Evropi, toliko, kao neprijateljem slobode biti. Kad bi Evropa stanje Ugarsko podpuno poznavala, možda bi mnenje o Mađarima u nećem promenila; ali u jednom obziru nikako ne greši, ako s njima zbog toga simpatizira, što se oni protiv onog upliva (iz Beča – T. M.) bore, koji nije nikad prijatelj slobode bio.«²⁹ Polit je znao da mađarski državnici tada, kao i 1848., »priznaju samo mađarsku slobodu« i »Ugarsku samo kao Mađarsku razumevaju«, ali kao krajnje sredstvo smatrao je oslonac na Europu, a ne na Beč.³⁰

Osnovna je Politova misao, koju će zastupati cijeli život, da je Ugarska nešto različito od Mađarske, jer su Mađari samo jedna od nekoliko ugarskih nacija. Umjesto da omogućе preuređenje Ugarske po načelu nacionalnosti, Mađari identificiraju genetičku mađarsku narodnost s političkom narodnošću Ugarske.³¹ Polit je smatrao, s pravom, da je identifikacija genetičke i političke narodnosti opravdana u zemljama poput Francuske, gdje jedna nacija čini aposlutnu većinu, ali ne i u višenacionalnim zemljama poput Ugarske.³² Dok su hrvatski nacionalisti željeli preuređenje cijele Monarhije, Polit se zauzimao za preuređenje njezina istočnog dijela, tj. Ugarske, što je konzekventno proizlazilo iz koncepcije personalne unije s Bečom. S takve pozicije Polit je morao odbijati težnje hrvatskih političara o preuređenju Austrije na temelju federalno-konfederalnih vrijednosti. O tome nije mnogo govorio na Saboru 1861., ali nekoliko godina kasnije proglasio je austrijsko-češki federalizam »mrtvorodenim detetom na evropskom istoku.«³³ Smatrao je da su za federaciju samo Česi i Hrvati, koji ne žele ljepšu budućnost Trojedne kraljevine na europskom istoku, već vode antijužnoslavensku i antisrpsku politiku.³⁴

²⁹ Dr. Polit (Desančić), *Značaj saveza sa Mađarima – Srbski dnevnik*, X (29. III. 1861.), 26.

³⁰ Isto.

³¹ *Ungarn und das Nationalitätsprinzip – Ost und West*, I (29. V. 1861.), 72: »Der Hauptfehler, den alle magyarischen Staatsmänner begehen, ist der, daß sie die genetische Nationalität der Magyaren mit der sogenannten staatlichen oder politischen Nationalität Ungarn zu identifizieren bestrebt sind.«

³² Isto; M. Polit-Desančić, *Narodnost i njen državopravni osnov*, Novi Sad, 1862., 6–17. Iz ovoga se vidi da je Politovo optiranje za zakone iz 1848. bilo vezano samo uz aspekt ostvarenja personalne unije istočnog dijela carevine s Bečom. No, njihov je nacionalni aspekt Polit odlučno odbijao, jer se radilo o *mađarskim* (a ne ugarskim) zakonima, državi i vladi. Inače, Politova teorija narodnosti izvedena je na visokoj teoretskoj razini i potpuno je opravdana u pogledu Ugarske, ali ne i Trojedne kraljevine, gdje živi samo jedna nacija (Hrvati) i jedna nacionalna manjina (Srbi).

³³ P-D., *Sloga sa Hrvatima – Zastava*, I (13. VIII. 1866.), 54.

³⁴ *Dnevnik 1865/7.*, 436–437. Radi se, istina, o Politovu govoru na Hrvatskom saboru 9. ožujka 1866., ali se iz cjelokupne njegove djelatnosti vidi da je on tada, kao i 1861., bio za personalnu uniju Austrije i Ugarske. To je, ujedno, moralo značiti i odbacivanje ideje o preuređenju cjelokupne Habsburške monarhije.

Na 89. saborskoj sjednici 21. rujna Polit je u prvom i kraćem govoru naglasio da bi trebalo podržati predstavku Virovitičke županije, koja je tražila od Sabora da podrži srpske zahtjeve s Blagoveštenskog sabora.³⁵ U dužem govoru Polit je iznio djelomičnu izmjenu svojih ranijih stavova. Najprije je ukazao na specifičan položaj Srba i Hrvata između Beča i Pešte:

»Malo će narodah u Europi biti, kojih je položaj tako težak, kao nas Srbah i Hrvatah. Branimo li se protiv supremacije magjarske, to nehotice radimo u korist bečke vlade. Nemožemo li se sa ugarskim saborom u svaćem slagati, to dajemo povoda, da se na našem i ugarskom starodavnom, nama svim milom ustavu drma... Ali isto tako je nepokolebima istina, da mi samo do njeke granice sa Magjari jednim putem ići možemo. Preko ove granice, ako nećemo najsvetije naše interese da žrtvujemo nemožemo ići, pa ma znali, da s tim baš reakciji koristimo. U ovom leži onaj tužni dilema nas Srbah, i ovo je ključ za izjasnenje naših željah radi vojvodine u ovaj mah.«³⁶

Polit je, naime, pripadao onim srpskim političarima koji su, nakon 1860., nudili Mađarima pomirenje,³⁷ ali se iz rasprava na peštanskom Saboru uvjerio da »magjarski državnici svejednako kao prije smatrahu Ugarsku kao Magjarsku...«³⁸ Polazeći od dogme jedinstvene i unitarne Mađarske države, Mađari nisu pristajali ni na zaključke Blagoveštenskog sabora, ni na okruživanje županija i dijelova županije (tzv. arondacija) sa srpskom većinom u autonomno političko tijelo. Stoga »u ovakovih obzornostima moramo se obzirati, ma otkuda jemstva za našu narodnost dobili. Ako nam je bečka vlada nakanila u ovaj mah vojvodinu dati, mi ju moramo primiti, počem nema nade, da će nam ju Magjari dati. Na ovo primanje ja samo kao stavljenje u posesorium smatram. Mi treba da se stavimo u posesorium, da se sa Magjari u obće razgovarati možemo. Imamo li jednom zemljište, s kojeg se sa Magjari razgovarati možemo, onda nas oni nikako ignorirati nemogu, i mi smo onda s njimi ugovarajuća čast.«³⁹ Drugim riječima, prihvaćanje da austrijska vlada obnovi Vojvodinu nije kod Politu i njegovih istomišljenika proizlazilo iz prihvaćanja okvira Monarhije i ingerencija Beča za cijelu carevinu, nego iz želje da Srbi, kao nacionalno-politička individualnost, budu u povoljnijem položaju prema Mađarima. Svoj najznačajniji govor na Saboru Polit završava apelom Hrvatima za solidarnost sa Srbima, koji je u obostranom interesu.⁴⁰

U članku, koji je poslao *Srbskom dnevniku* iz Zagreba, Polit je ponovio osnovni razlog zbog kojeg treba prihvatiti Vojvodinu iz Beča, tj. stjecanje ko-

³⁵ *Dnevnik 1861.*, 852.

³⁶ Isto, 853–854. slično je uvjerenje o položaju Srba i Hrvata Polit izrazio u članku »Naš položaj« u svibnju 1861., ali tada još bez prihvaćanja Vojvodine od Beča (*Srbski dnevnik*, X (30. IV. 1861.), 34).

³⁷ Njihovo je mišljenje programatski iznio Svetozar Miletić u tzv. Tucindanskom članku početkom 1861. (*Izabrani članci Svetozara Miletića*, prir. Miroslav Jerkov, Novi Sad, 1939., 24–26).

³⁸ *Dnevnik 1861.*, 854.

³⁹ Isto. Time je Polit prihvatio intenciju većine s Blagoveštenskog sabora da se Vojvodina traži od bečkog dvora, a ne od Mađara, ali bez njihove želje za cjelovitošću Monarhije. Naime, većina sa Sabora u Karlovcima nije se zalagala za personalnu uniju Ugarske prema Austriji.

⁴⁰ Isto.

liko-toliko ravnopravne političke pozicije prema Mađarima. Međutim, to ne bi moralo negirati srpsko-mađarsku suradnju:

»Mi želimo iskreni savez sa Mađarima; želimo ga poglavito zbog toga, da bečku vladu, u koje je absolutizam duboko ukorenjen, oslabimo i da taj absolutizam, koji je u našim najsvetijim željama svagda sredstvo za svoje celji nalazio, u Ugarskoj nemogućnim učinimo. No ima još neki viši obzir, radi čega mi savez s Mađarima želismo. Mi Srbi imamo to uverenje: dokle centralizacija u Austriji vlada, da će se svagda velike prepone povoljnom po naš narod preko Save rešavanju istočnog pitanja na put stavljati.« Stoga su srbi za personalnu uniju Ugarske s Austrijom.⁴¹

Na Saboru 1861. Polit nije govorio o istočnom pitanju, ali ono je vrlo bitno za njegove osnovne koncepcije i za određene razlike između hrvatskih i srpskih političara. Polit je još 1857. objavio nekoliko članaka o istočnom pitanju u kojima se, zbog tadašnjih političkih prilika u Austriji, ne zalaže za neposredno rušenje osmanlijske vlasti u Europi, već za njezinu reformu.⁴² Kršćanske bi se pokrajine postupno trebale pretvoriti u autonomne provincije, ove u federalne države, a ove u konfederaciju (savez država). Polit se, zapravo, zalaže za postupnu i mirnu dezintegraciju Osmanlijskog sultanata u Europi, jer bi »te pojedine oblasti (provincije) do tog stepena samostalnosti došle da bi kontrolu u Carigradu izlišnom učinile...«.⁴³ S poboljšanjem političkih prilika u Austriji, Polit se, u obraćanju ne samo srpskoj nego i europskoj javnosti, mogao založiti za neposredno uništenje »Turske«, koja se ne može reformirati, jer islamski fanatizam otvara razorni utjecaj nacionalizma na osmanlijsku državu.⁴⁴ Na njezino mjesto stupile bi kršćanske države, s tim da bi se Srbija i Bugarska povezale u federaciju s konfederalnim vezama prema Heladi i Rumunjskoj.⁴⁵ To bi zadovoljilo interese malih kršćanskih nacija za nesmetanim nacionalnim razvitkom, ali i interese velesila zbog očuvanja europske ravnoteže.

Uočava se činjenica da se nijedan hrvatski političar na Saboru 1861. nije zalagao za personalnu uniju Hrvatske i Ugarske prema Austriji, što je željela većina srpskih političara. Uzrok tome ne može biti strah od obnova Bachova sustava, jer su se toga bojali i Hrvati i stoga težili realnoj uniji s Ugarskom pod ranije navedenim uvjetima, ali ne i personalnoj uniji s Austrijom. Smatram da jedini uzrok može biti u različitom shvaćanju istočnog pitanja, jer su srpski nacionalisti u Monarhiji željeli osamostaljivanje i teritorijalno širenje Srbije na okolna osmanlijska područja. Vjerovali su da budućnost Balkana pripada malim državicama, eventualno federalno ili konfederalno međusobno povezanim s vrlo značajnom ulogom Srba. Jedinstvena Habsburška monarhija mogla bi tome samo smetati. Ostvarenje personalne unije Ugarske prema Austriji bio bi, prema tome, preduvjet za povoljno rješenje istočnog pitanja u korist srpskog nacionalizma. Suprotno tome, hrvatski su političari željeli konsolidaciju Monarhije na temelju preuređenja, koje bi zadovoljilo sve njezine narode. Vjerovali su da

⁴¹ Dr. Polit (Desančić), *Novi naš položaj – Srbski dnevnik*, X (20. IX. 1861.), 89.

⁴² M. P. (D.), *Istočno pitanje – Srbski dnevnik*, 6. VI. – 16. VI. 1857., 44–47.

⁴³ Isto – *Srbski dnevnik*, 16. VI. 1857/47.

⁴⁴ M. Polith, *Die orientalische Frage und ihre organische Lösung*, Wien 1862., 5–9.

⁴⁵ Isto, 30–45. Osnovne Politove koncepcije o istočnom pitanju prihvatio je i S. Miletić, *Istočno pitanje – Srbski dnevnik*, XII (13. VIII. – 14. IX. 1863.), 174–188.

bi se time stvorila mogućnost da se i osmanlijski Južni Slaveni pridruže preuređenoj Monarhiji u kojoj bi, kao velikoj državi, našli garancije za svoj nacionalni razvitak. Kratkoročno su se zadovoljavali pridruživanjem Hrvatskoj osmanlijskih krajeva u Bosni, koji su joj nekad pripadali.⁴⁶

Analizirajući Kvaternikov prijedlog, Polit je smatrao da je neprovediv, jer Trojedna kraljevina ne može biti samostalna država s tako malo stanovnika i zato jer pretpostavlja »da će Srbi, koji su jedan glavan deo te trojedne kraljevine, sa Hrvatima, i što se tiče odnošaja spram Austrije i Ugarske, i što se tiče rešavanja istočnog pitanja, jednakim korakom ići. Baš u ovom leži glavni uzrok našeg nesporazumljenja. Mi Srbi nikako želiti nemožemo, da se sudba Bosne i Hercegovine iz Zagreba rešava, ne zbog toga, što ne bi želili savez sa Hrvatima, no iz uzroka, koje bi obširno bilo ovde razlagati, jer u živac čitavog istočnog pitanja zadiru.«⁴⁷ Na iduće Saboru 1865./7. Polit će neposredno i opširno razlagati svoje shvaćanje povezanosti hrvatsko-ugarskog i istočnog pitanja, uza zadržavanje uvjerenja da je ostvarenje personalne unije prema Beču *conditio sine qua non* bolje budućnosti Ugarske, Trojedne kraljevine, Hrvata i Srba.⁴⁸

Sabor je na 89. sjednici 21. rujna 1861. donio odluku o formiranju odbora, »koji će srbske želje radi Vojvodine podrobno izpitati i svoje izvješće radi toga visokomu saboru podnieti...« da ovaj o njima odluči.⁴⁹ Na temelju prijedloga odbora, Sabor je 28. rujna donio čl. C s tri zaključka: 1. kralj treba sazvati Ugarski sabor i Srpski kongres da se, s poslanicima Trojedne kraljevine, dogovore o osnivanju srpske Vojvodine; 2. uvažavaju se srpske želje s Karlovačkog sabora i 3. imenuje se odbor, koji će ispitati srpske želje, jer su Saboru nepoznate (!).⁵⁰ Očita kontradikcija između drugog i trećeg zaključka vjerojatno je rezultat želje saborske većine da umiri Srbe, ali da se ni formalno ne naruši integritet Hrvatske. Bilo je, također, čudno navođenje već raspuštenoga Mađarskog sabora, koji nije želio ni raspravljati o Vojvodini. Polit je replicirao da Srbi, zapravo, ne žele Vojvodinu samo od austrijske vlade »zato što su se Srbi već više putah uvjerali, da ono, što iz Beča dodje, nije tako stalno, kao ono što od ugarskog sabora dodje. Jedini uzrok, da Srbi od Beča što primaju, jest taj, da niti od Beča niti od ugarskog sabora nebudu ignorirani. Oni hoće tim da imaju povod, da se mogu s ugarskim saborom u sporazumljenje staviti. S toga sam ja zato, da visoki sabor srbske želje pred Nj. veličanstvom podupre.«⁵¹ Saborsko taktiziranje, u uvjetima neriješenih i nejasnih državno-pravnih pitanja unutar Monarhije s relativno marginalnim značenjem srpsko-hrvatskih odnosa, izazvalo je osudu i šire srpske javnosti.⁵²

⁴⁶ Član XI. na 9. saborskoj sjednici 29. travnja 1861. (*Spisi*, I., 16).

⁴⁷ Dr. Polit (Desančić), Pešta, Beč, Zagreb – *Srbski dnevnik*, X (7. VII. 1861.), 58. Vjerujem da je iz svega ovoga jasno kakav je bio Politov stav prema hrvatskim nacionalistima iz tzv. Narodne stranke, koji su bili za čvršće veze Hrvatske s Bečom od Kvaternika i Starčevića, iako na drugi način od Schmerlingovih želja.

⁴⁸ Usp. Politove govore 9. ožujka 1866. (*Dnevnik 1865/7.*, 436–437) i 17. prosinca 1866. (isto, 567–570).

⁴⁹ *Dnevnik* 1861., 854.

⁵⁰ *Spisi*, I. 128–129.

⁵¹ *Dnevnik* 1861., 883.

⁵² Usp. uvodni i anonimni članak u *Srbskom dnevniku*, X (24. IX. 1861.), 91.

Episkop Petar Jovanović je na 102. sjednici 11. studenoga zatražio objašnjenje ranijega saborskog zaključka o »jugoslavenskom jeziku« i predložio naziv »srbsko-hrvatski«. ⁵³ Kvaternik je naglasio da je izraz »jugoslavenski« neutralna oznaka i ustupak Srbima, jer bi Hrvati, na svojoj zemlji, imali puno pravo jezik nazvati »hrvatskim«, kao što su Srbi na Karlovačkom saboru službeni jezik u Vojvodini označili kao »srpski«, iako je tamo trećina katoličkih Hrvata. ⁵⁴ Odgovarajući Kvaterniku, Polit je smatrao da saborske odluke nisu ustupak Srbima, jer »Srbi imaju pravo, da se njihov jezik srbskim zove, počem i Srbi u trojednoj kraljevini žive. Što g. Kvaternik velik, da se u starih poveljah narod trojedne kraljevine svagdje hrvatskim 'gens croata' zvao, i da tu o Srbih nema razgovora, to se pod ovim ima samo razumijevati narodnost politička zemlje, i po ovoj naravno, da svi stanovnici hrvatski narod sačinjavaju. Isto tako ima u Švajcarskoj tri narodnosti, koje sve skupa političnu narodnost švajcarsku sačinjavaju. G. Kvaternik brka dakle političnu narodnost sa genetičnom. Izraz 'jugoslavenski jezik' nemože nikako postojati, jer se jezik nikada po geografskih pojmova nenaziva... Da ima Srbah, u trojednoj kraljevini, mislim da neće nitko tako kratkovid biti da ovo odriče. Zato nalazim uputno, da se jezik u trojednoj kraljevini naziva hrvatsko-srbski jezik. Što smo mi u Srijemu nazvali jezik izključivo srbskim, to leži uzrok u tome, što mi onaj jezik, koga g. Kvaternik jezikom hrvatskim naziva, za jezik srbski držimo.« ⁵⁵

Polit, naime, identificira štokavce i Srbe po čemu, naravno, u Srijemu, Bačkoj i Banatu Hrvata nema. No Polit je u ovoj replici Kvaterniku iznio i jednu dalekosežnu tezu, koju većina srpskih povjesničara zastupa i danas, tj. da su hrvatski nacionalisti u XIX. stoljeću temeljili svoju koncepciju hrvatskoga političkog naroda, kao i svu svoju javnu djelatnost, na povijesnom i državnom pravu, zbog čega su bili konzervativci. Međutim, hrvatski su političari svoje osnovne državno-pravne koncepcije, temeljili na modernom prirodno-nacionalnom pravu i jasnoj spoznaji da je Trojedna kraljevina, zapravo, Hrvatska država s izrazitom hrvatskom većinom u kojoj zasebnoj srpskoj državnoj ideji nema mjesta.

Time je Politova djelatnost na Hrvatskom saboru 1861. završila, jer je ubrzo stigao kraljevski otpis od 8. studenoga, kojim se neposlušni Sabor raspušta. Mnogo godina kasnije, s vremenske instance, Polit je pokušao dati ocjenu svoje tadašnje djelatnosti: »No danas, gde tadašnja politična borba u povestnicu spada, i Srbi i Hrvati mogli bi sebi pitanje staviti: nije li tada velika pogreška učinjena, što Srbi i Hrvati o namerama Beča ništa čuti nisu hteli, već su svu svoju nadu polagali u savez s Mađarima. Danas se daje o tom razmišljati, nije li tada bio najzgodniji trenutak, da se Austrija u federativnu državu preobrazi, u kojoj bi Slaveni glavnu ulogu igrali... Mislilo se, da je glavno, da Ugarska zadobije svoju samostalnost prema Austriji, te u tom da je dužnost Hrvata i Srba, da potpomažu Mađare. Držalo se, da je stara Austrija trula, i da se može raspasti, dočim je Ugarska mlada država, koja će novim životom procvetati, te da će u Ugarskoj sve narodnosti zadovoljne biti.« ⁵⁶

⁵³ *Dnevnik 1861.*, 928.

⁵⁴ Isto, 928-929.

⁵⁵ Isto, 929.

⁵⁶ Mihailo Polit-Desančić, *Recimo koju*, Novi Sad, 1887., 13-15.

Ova Politova ocjena izrečena je post festum, tj. nakon Nagodbe 1867. između dvora i Mađara, koji su prihvatili zajedničke poslove i okvir Monarhije, a zauzvrat dobili odriježene ruke na mađarizatorsku politiku prema nemađarskim narodima u istočnom dijelu Monarhije. Međutim, nije točna Politova generalizacija o antiaustrijskoj orijentaciji svih Hrvata i Srba 60-ih godina. Velika većina hrvatskih i manjina srpskih nacionalista zalagala se za federalno-konfederalno preuređenje Monarhije i, preko toga, za njezino dugoročno očuvanje. To se nije moglo činiti s uvjerenjem o trulosti Austrije i potrebom ostvarenja personalne unije Ugarske i Austrije. »Slaveni u austrijskoj federaciji«, o kojima govori Polit, značili su, u hrvatskoj politici do 1918., austroslavizam i federalni konfederalizam (tj. povezanost federalnih i konfederalnih vrijednosti) kao dvije osnovne vrijednosti u pogledu preuređenja Monarhije. Polit se, dakle, djelomično približio ondašnjem stajalištu većine hrvatskih nacionalista, ali ga nikada nije potpuno prihvatio. U tome ga je spriječilo različito shvaćanje istočnog pitanja i načina njegovoga rješavanja, koje će, do 1918., ostati jedan od temeljnih uzroka hrvatsko-srpskog sukobljavanja.

S U M M A R Y

MIHAILO POLIT-DESANIČIĆ AND SERB NATIONALISM IN 1861

M. Polit-Desanić (1883–1920) is one of the most outstanding Serb nationalists of the second half of the 19th century in the Habsburg Monarchy and in Hungary. He became involved in politics in the 60's when he started advocating the secession of Hungary from Vienna by means of the creation of the personal union between Ungary and Austria. His intention was to enable the Serb expansion, by preventing the expansion of Vienna in the Balkans.

After he was elected as a deputy to the Croatian Parliament (Sabor), he participated in its sessions from August 1861 to its closure in November of the same year. In Croatian Sabor, he advocated the creation of the Serb autonomous state of Vojvodina in southern Hungary and opposed Croatian majority to transform the Habsburg Monarchy into an association of sovereign nations.